

УДК 330.366:65

І. І. Вініченко,

д. е. н., професор, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-9527-1625

С. С. Булкін,

здобувач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-0964-6540

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.10.24

АЛГОРИТМ ФОРМУВАННЯ БЕЗЗБИТКОВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Vinichenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Dnipro State University of Agrarian and Economics

S. Bulkin,

candidate for a degree, Dnipro State University of Agrarian and Economics

ALGORITHM OF BREAK-EVEN POINT FORMATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Вивчення сутнісних основ беззбитковості свідчить про необхідність обов'язкового розмежування виробничих витрат підприємства на змінні й постійні витрати. Дослідження механізму формування беззбитковості потребує моделювання певних економічних ситуацій, які відображають особливий характер залежності беззбитковості від витрат підприємства та виручки від продажу продукції.

Досліджено алгоритм формування беззбитковості виробничо-комерційної діяльності сільськогосподарського підприємства та подальшого отримання прибутку для самоокупності й самофінансування як послідовних форм економічної стійкості сільськогосподарського підприємства, який передбачає поетапне визначення межі беззбитковості, самоокупності й самофінансування підприємства. Визначено, що у реальній практичній діяльності сільськогосподарських підприємств він набуває специфічних рис, які обумовлені особливостями аграрної сфери.

Встановлено взаємозв'язок беззбитковості з економічною стійкістю підприємства, а також запропоновано інструментарій оцінки беззбитковості, який дозволить своєчасно оцінити поточну економічну ситуацію і обґрунтувати методи та інструменти забезпечення економічної стійкості сільськогосподарського підприємства.

Ensuring the sustainable development of agriculture is central to many of today's problems, due to the key role of the agricultural sector in the socio-economic progress of society. It was established that the provision of economic sustainability of agricultural enterprises decisive role belongs to achieving break-even their industrial and commercial activities. The highest manifestation of economic stability is the ability of the enterprise to develop mainly through its own sources of funding. This ability can be realized only if sustainability and self-financing enterprise. This profitability based on its economic substance, will display zero economic benefit and self-sufficiency and self-financing — in the form of positive income. The identified relationship of break-even with the economic stability of the enterprise, as well as the proposed tools for assessing break-even will allow you to assess the current situation and justify the methods and tools to ensure the economic efficiency of the agricultural enterprise.

The study of the essential foundations of breakeven demonstrates the need for mandatory disengagement production costs on variable and fixed costs. Investigation of the mechanism of formation breakeven modeling requires certain economic situations that reflect the special nature of the break-even depending on the cost of the enterprise and revenue from sales.

The algorithms of forming breakeven industrial and commercial activity of agricultural enterprises and further revenue for sustainability and self-financing as successive forms of economic sustainability of agricultural enterprises, involving gradual definition limits breakeven self-sufficiency and self-financing company. Determined that in actual practice it acquires farm specific features are due to the peculiarities of agrarian sphere.

An algorithm for the formation of break-even point of production and commercial activity of an agricultural enterprise in accordance with the peculiarities of its operation has been developed and proposed. The relationship between break-even and economic stability of the enterprise is established, as well as the tools of break-even assessment are proposed, which will allow timely assessment of the current economic situation and substantiate methods and tools to ensure economic stability of agricultural enterprises.

Ключові слова: безбитковість, виручка, затрати, економічна стійкість, реалізація, ресурси, самоокупність, самофінансування, сільськогосподарське підприємство.

Key words: Break-even, revenue, costs, economic sustainability, sales, resources, self-sustainability, self-financing, agricultural enterprise.

ВСТУП

Забезпечення економічної стійкості підприємств пов'язане із застосуванням новітніх методів, технологій та інструментів адаптації підприємства до динамічних умов зовнішнього середовища, здатних формувати безбитковість виробництва. Безбитковість формується в процесі виробничо-комерційної діяльності підприємства. Порядок формування безбитковості як результату діяльності підприємства, при якому забезпечується окупність витрат на виробництво й реалізацію продукції дещо подібний до формування фінансових результатів його діяльності. Досягнення безбиткової діяльності є об'єктивною передумовою отримання прибутку, який забезпечує самоокупність та самофінансування і на цій основі формування економічної стійкості й фінансової безпеки підприємства. Дослідженню теорії, методології та розробки заходів щодо забезпечення економічної стійкості та підвищенню ефективності підприємств присвятили праці С. Анохін, І. Бланк, Є. Брігхем, І. Вініченко, О. Гетьман, О. Добровольська, П. Макаренко, А. Мельник, І. Павлов, С. Покропівний, П. Саблук, А. Шваб [1—11] та ін.

Проте недостатньо дослідженими залишаються питання системного підходу до розуміння безбитковості як комплексної економічної характеристики, взаємозв'язку безбитковості з економічною стійкістю підприємства, розробки інструментарію управлінського процесу та ефективних способів її забезпечення, визначення особливостей формування безбитковості сільськогосподарських підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі проведеного дослідження встановлено, що сільське господарство є складною біотехнологічною системою. В якості визначальних чинників виробництва у ній функціонують засоби виробництва, які мають природне походження: земля, рослини й тваринні організми, світло, тепло тощо і підпорядковуються природним законам розвитку [1; 4; 6; 10;

11]. Таким чином, у процесі відтворення переплітаються соціально-економічні та природні процеси, які взаємодіючи один з одним визначають кінцевий результат відтворення аграрного потенціалу сільського господарства. Все це вимагає під час формування безбитковості сільськогосподарського підприємства враховувати взаємодію економічних, соціальних та природних законів.

Порядок формування безбитковості сільськогосподарських підприємств є достатньо специфічним внаслідок їх галузевих особливостей. Необхідно зазначити, що галузева специфіка сільськогосподарських підприємств має безпосередній вплив і на формування їх стійкості. Вважаємо, що стійкість сільськогосподарських підприємств повинна розглядатися у тісному взаємозв'язку з діяльністю їх виробничої сфери, як основи побудови економічних відносин в цілому. Під стійкістю сільськогосподарського виробництва дослідники пропонують розуміти здатність протистояти негативним впливам несприятливих природних факторів за рахунок розвитку продуктивних сил, соціально-економічних відносин і створення резервних фондів.

Узагальнення наукових досліджень дозволяє також вирізнити внутрішню, зовнішню та "набуту" стійкість. Внутрішню стійкість підприємства визначає загальний фінансовий стан, трудовий потенціал, натуральна й грошова структура виробництва, така їхня динаміка, коли забезпечуються стабільно високі економічні результати функціонування підприємства. Зовнішня стійкість підприємства визначає стабільність економічного середовища, у межах якого здійснюється підприємницька діяльність. Вона досягається завдяки відповідній системі управління економікою у масштабах всієї країни. За командно-адміністративної системи господарювання підприємства характерною була саме зовнішня стійкість забезпечена загальним централізованим управлінням економікою. Ринковій економіці притаманна внутрішня стійкість, яка потребує від керівників аграрних підприємств високої активності. На-

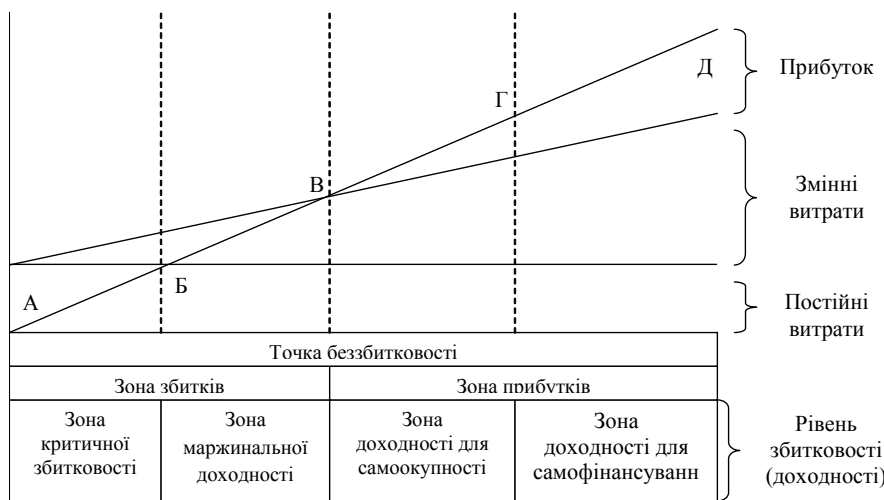

Рис. 1. Взаємозв'язок беззбитковості та стійкості сільськогосподарських підприємств

бута стійкість визначає наявність певного запасу міцності, що захищає підприємство від несприятливих дестабілізуючих виробничих умов та несподіваних змін зовнішніх чинників. Загальна стійкість підприємства передбачає його здатність до управління внутрішніми чинниками та пристосування до зовнішніх чинників діяльності завдяки чому підтримується оптимальні умови ефективного господарювання [2—9].

Водночас нестійкість сільськогосподарського виробництва, по-перше, має натуральний характер, який виражається постійним коливанням урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин, основних натуральних показників виробництва; по-друге, виробничий, який характеризується коливанням можливостей виробництва, переробки та транспортування сільськогосподарської продукції; по-третє, фінансовий, який визначається нестійкістю прибутковості виробництва. Вважаємо, що фінансова стійкість сільськогосподарського підприємства визначається його стійкістю у виробничій сфері (виробнича стійкість) та збутовій сфері (комерційна стійкість). З іншого боку, фінансова стійкість буде впливати на всі інші види стійкості, тобто існує замкнутий характер видів стійкості сільськогосподарського підприємства.

У забезпеченні стійкості сільськогосподарських підприємств визначальна роль належить досягненню беззбитковості їх виробничо-комерційної діяльності. З одного боку, беззбитковість відображає межу між ефективною і неефективною діяльністю підприємства, а з іншого — при її порівнянні фактичним рівнем досягнутих доходів підприємство має можливість контролювати власну економічну без-

пеку, в межах якої воно може уникати збитків і мати запас фінансової міцності та бути фінансово стійким.

Точка В на графіку є точкою беззбитковості, яка відповідає обсягу виручки від реалізації продукції, що забезпечує покриття сукупних витрат сільськогосподарського підприємства (рис. 1). Вона розмежовує дві області його діяльності — збиткову і прибуткову. Проведені аналітичні дослідження дозволили диференціювати дані області на зони, які характеризують економічну ефектив-

ність діяльності сільськогосподарського підприємства та її вплив на фінансову стійкість.

Так, область збитків можна деталізувати двома зонами — критичної збитковості (відрізок т. А і т. Б) і маржинальної прибутковості (відрізок т. Б і т. В).

У зоні критичної збитковості підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) не здатне покривати високі постійні й змінні витрати та матиме систематичні збитки. Така ситуація призводить до скорочення масштабів виробничої діяльності, залучення до покриття збитків власного капіталу з його подальшою повною втратою, а також позикових і залучених коштів, що сприяє виникненню й зростанню боргових зобов'язань підприємства і, як наслідок, — виникнення неплатоспроможності. Фінансовий стан такого підприємства характеризується як кризовий, і воно знаходиться на межі банкрутства.

У зоні маржинальної прибутковості підприємство починає напрацьовувати суму виручки, яка забезпечує покриття змінних і частини постійних витрат, тим самим скорочується збитковість виробничої діяльності, причому темпи наростають з наближенням до точки В. Однак величина власного капіталу залишається низькою, у формуванні оборотних активів практично не беруть участь власні оборотні кошти, переважають позикові та залучені джерела покриття, що обумовлює неліквідність і неплатоспроможність підприємства. Це відповідає неприпустимо нестійкому фінансовому стану підприємства. Незважаючи на те, що в даній зоні діяльність є ще збитковою, але вона починає приносити підприємству маржинальний дохід, за рахунок якого поступово покриваються постійні витрати. Значення даного по-

казника для забезпечення фінансової стійкості є досить вагомим, оскільки дозволяє визначити беззбитковий обсяг виробництва і продажів на перспективу та розробити конкретні управлінські рішення його досягнення на основі управління витратами на виробництво/реалізацію продукції (робіт, послуг) та ціною продажу продукції (робіт, послуг).

Після проходження підприємством критичної точки В — точки беззбитковості, як видно на графіку (рис. 8), воно потрапляє в область рентабельної діяльності, яку ми запропонували також поділити на дві зони — прибутковості для самоокупності (відрізок т. В і т. Г) і прибутковості для самофінансування (відрізок т. Г і т. Д). У зоні прибутковості для самоокупності підприємство отримує виручку від реалізації продукції (робіт, послуг), сума якої забезпечує відшкодування всієї суми понесених в процесі виробництва і реалізації продукції (робіт, послуг) постійних і змінних витрат та отримання прибутку.

Водночас за рахунок отриманого прибутку підприємство повинно виконати фінансові зобов'язання перед державою, покрити витрати за відсотками короткострокових кредитів, сформувати фінансові резерви відповідно до законодавства та установчих документів, забезпечити формування власних оборотних коштів для фінансування оборотних коштів, виплатити дивідендів та покрити збитки минулих років. Це буде свідчити про здатність підприємства до самоокупності та нормальної фінансової стійкості. Однак необхідно відзначити, що такий стан буде характерним для підприємства в межах точки Г. В області, розташованій поблизу точки беззбитковості (т. В), сума прибутку ще незначна, тому власних джерел (власного оборотного капіталу) недостатньо для формування оборотних активів, зберігається високий рівень заборгованості, ліквідність дуже низька (або відсутня) і зберігається неплатоспроможність, тому стан підприємства оцінюється як фінансово допустимо нестійкий.

Таким чином, ми бачимо, що особливістю аналізованої зони є наявність двох типів фінансового стану підприємства. У зоні прибутковості для самофінансування підприємство отримує стабільно високий рівень прибутку, що дозволяє йому фінансувати діяльність на розширеній основі, тобто здійснювати за рахунок власних коштів реальні інвестиції, забезпечувати поповнення власних обігових коштів, погашення довгострокових кредитів з відсотками, фінансування соціальних потреб, виплату

дивідендів тощо. У цьому випадку фінансовий стан підприємства є нормально або абсолютно фінансово стійким.

Під час ідентифікації зон прибутковості для самоокупності та самофінансування вважаємо необхідним проводити також кількісну оцінку рівня доходу (виручки від реалізації продукції), за якого буде забезпечуватися покриття витрат на виробництво й реалізацію продукції та формування прибутку для самоокупності й самофінансування. Грунтуючись на розрахунку показників прибутку для самоокупності та самофінансування та використовуючи математичний інструментарій для визначення точки беззбитковості, ми пропонуємо розраховувати "точки беззбитковості", в яких буде досягтися самоокупність і самофінансування. Оскільки розрахунок буде проводитися для показників, що характеризують величину доходу, при якому забезпечується не просто беззбитковість, а формування прибутку для самоокупності та самофінансування, то доцільно застосовувати терміни "межа рентабельності для самоокупності" і "межа рентабельності для самофінансування". Для їх розрахунку пропонуємо використовувати:

$$R_{\text{окупн}} = \frac{FC + P_{\text{окупн}}^{\min}}{1 - \frac{VC_q}{P_q}}$$

$$R_{\text{фін}} = \frac{FC + P_{\text{фін}}^{\min}}{1 - \frac{VC_q}{P_q}}$$

де $R_{\text{окупн}}$, $R_{\text{фін}}$ — межа рентабельності для самоокупності та межа рентабельності для самофінансування.

Встановлений в ході дослідження взаємозв'язок беззбитковості з економічною стійкістю підприємства, а також запропонований інструментарій оцінки беззбитковості дозволить своєчасно оцінити наявну ситуацію і обґрунтовувати методи та інструменти забезпечення економічної стійкості сільськогосподарського підприємства.

ВИСНОВОК

Отже, у забезпеченості економічної стійкості сільськогосподарських підприємств вирішальна роль належить досягненню беззбитковості їх виробничо-комерційної діяльності, формування якої обумовлена особливостями аграрної сфери. Вивчення сутнісних основ без-

збитковості свідчить про необхідність обов'язкового розмежування виробничих витрат підприємства на змінні й постійні. В основі поділу витрат на постійні та змінні лежить залежність витрат від зміни обсягів виробництва продукції.

У процесі суспільного відтворення переплітаються соціально-економічні та природні процеси, які взаємодіючи один з одним визначають кінцевий результат відтворення аграрного потенціалу сільського господарства. Все це вимагає під час формування беззбитковості сільськогосподарського підприємства враховувати взаємодію економічних, соціальних та природних законів.

Найвищим проявом економічної стійкості є здатність підприємства розвиватися переважно за рахунок власних джерел фінансування. Така здатність може бути реалізована тільки за умови самоокупності та самофінансування підприємства. Водночас беззбитковість буде відображати нульовий економічний ефект, виходячи з її економічного змісту, а самоокупність і самофінансування — позитивний у вигляді прибутку.

Література:

1. Анохин С.Н. Основы экономической устойчивости предприятий в рыночной экономике / С.Н. Анохин. — Саратов: Саратов. гос. техн. ун-т, 2000. — 44 с.
2. Бланк И.А. Управление прибылью. — К.: НИКА-Центр, 1998. — 544 с.
3. Бригхем Ё.Ф. Основы финансового менеджмента: учебник. — К.: Молодь, 1997. — 1000 с.
4. Вініченко І.І., Крючок С.І. Економічна стійкість підприємства та її складові. Агросвіт. № 24. 2016. С. 15—20.
5. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: [навч. посіб.]. — К: Центр навчальної літератури, 2006. — 488 с.
6. Добровольська О.В. Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємств / О.В. Добровольська // Інвестиції: практика та досвід. — 2007. — № 8. — С. 23—27.
7. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М., Кириленко І.Г. Економічна теорія на межі тисячоліть: навчальний посібник / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, І.Г. Кириленко. К.: ІАЕ УААН, 2003. 748 с.
8. Павлов И.Д. Модели принятия управленческих решений: сб. науч. трудов / И.Д. Павлов, Г.П. Брехаря, А.В. Радкевич. — Запорожье: ЗНУ, 2005. — 321 с.

9. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: підручник / С.Ф. Покропивний. — К.: Наукова думка, 2000. — 473 с.

10. Саблук П.Т. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / П.Т. Саблук [та ін.] / Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки". — К., 2005. — 478 с.

11. Шваб Л.І. Економіка підприємства: навч. посіб. — К.: Каравела, 2007. — 584 с.

References:

1. Anohin, S.N. (2000), *Osnovy jekonomicheskoy ustojchivosti predpriyatij v rynochnoj jekonomike* [Fundamentals of economic stability of the enterprises in a market economy], Saratov-gos.tehn.un-t, Saratov, Russia.
 2. Blank, I.A. (1998), *Upravlenie pribyl'ju* [Profit management], NIKA-Centr, Kyiv, Ukraine.
 3. Brihkhem, Ye.F. (1997), *Osnovy finansovoho menedzhmentu* [Fundamentals of financial management], Molod', Kyiv, Ukraine.
 4. Vinichenko, I.I. (2019), "Formation of break-even and economic stability of the enterprise", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 19, pp. 31—35.
 5. Het'man, O.O. and Shapoval, V.M. (2006), *Ekonomika pidpryemstva* [Economics of the enterprise], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
 6. Dobrovol's'ka, O.V. (2007), "Classification of factors influencing the economic stability of the enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 8, pp. 23—27.
 7. Mel'nyk, L.Yu. Makarenko, P.M. and Kyrylenko, I.H. (2003), *Ekonomichna teoriia na mezhi tysiacholit'* [Economic theory on the turn of the millennium], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.
 8. Pavlov, I.D. Breharja, G. P. and Radkevich, A.V. (2005), *Modeli prinjatija upravlencheskih reshenij* [Models of management decision-making], ZNU, Zaporozhye, Ukraine.
 9. Pokropuvnyj, S.F. (2000), *Ekonomika pidpryemstva* [Enterprise economy], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
 10. Sabluk, P. T. (2005), *Investytsijna pryvablyvist' ahrarno-promyslovoho vyrobnytstva rehioniv Ukrainy* [Investment attractiveness of the agro-industrial regions of Ukraine], Natsional'nyj naukovyj tsentr "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.
 11. Shvab, L.I. (2007), *Ekonomika pidpryemstva* [Business economics], Karavela, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 08.05.2020 р.*